

Natuur voor iedereen: hoe open zijn de natuurgebieden van Natuurreservaten vzw?

Natuurreservaten vzw probeert te werken aan een breed maatschappelijk draagvlak voor het natuurbehoud onder het motto "Natuur voor Iedereen". Vrijwilligers zijn betrokken bij het onderhandelen over en aankopen van natuurgebieden en staan ook in voor fondsenwerving. Ze bepalen mee de beheersopties, organiseren te nemen maatregelen en voeren ook veel beheerswerken uit. Dit heeft uiteraard consequenties voor de uiteindelijke inrichting en toegankelijkheid van een natuurgebied. Hoe open zijn onze natuurgebieden eigenlijk? Hoe gaan we om met de toenemende belangstelling voor natuur en natuurbehoud? Zijn onze natuurgebieden een antwoord op deze "nieuwe" behoeften en hoeveel bezoekers kunnen zij aan? Welke inrichtingsmaatregelen zijn zinvol? Op de meeste van deze vragen moet op zijn minst een genuanceerd antwoord gegeven worden. Veelal bepalen de specifieke situatie waarin de natuurgebieden zich bevinden en praktische problemen het antwoord.

Jan Van Uytvanck,
Valerie Van Roy
& Willy Ibens

Knelpunten

De moeilijkheden die rijzen bij het openstellen van natuurgebieden zijn zeer divers en in sommige gevallen onoverkomelijk.

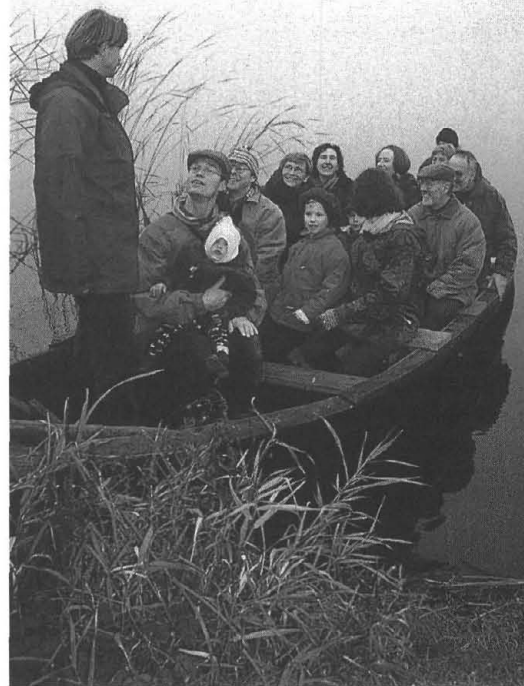
DE GROOTTE

De grootte van een natuurgebied heeft belangrijke consequenties voor de mogelijke ontsluiting ervan. Juist daar knelt het (Vlaamse) schoentje. Van de 225 natuurgebieden in beheer bij Natuurreservaten vzw zijn er slechts 12 groter dan 100 ha. 125 natuurgebieden (natuurgebiedjes) zijn kleiner dan 10 ha (fig. 1). De gemiddelde grootte van de natuurgebieden van de Vereniging is representatief voor het totale aantal natuurgebieden in Vlaanderen, nl. ± 25 ha (Decler & De Belder, 1999).

Bij de uitbouw van voldoende natuurgebieden die op een zinvolle manier zijn ontsloten voor het publiek, zal vooral de factor geduld een belangrijke rol spelen. Met de aankoop van vele natuurgebieden werd pas de afgelopen tien jaar gestart.

Zo mogelijk nog grotere problemen doen zich voor door de grote mate van versnippering. Het openstellen van versnipperde natuurgebieden is vaak erg moeilijk. Om een beeld te krijgen van de nodige inspanningen, werd van de 59 natuurgebieden die groter zijn dan 20 ha de mate van versnippering in kaart gebracht (fig. 2). Daarbij werd uitgegaan van grootte, omtrek, aantal en ligging van de blokken die op dit ogenblik in beheer zijn in het natuurgebied. Deze 59 natuurgebieden werden gecatalogeerd als (vrijwel) aaneengesloten, matig aaneengesloten, versnipperd en sterk versnipperd.

Slechts 25 natuurgebieden groter dan 20 ha kunnen als (vrijwel) aaneengesloten worden beschouwd. Dit stemt, niet alleen met betrekking tot de toegankelijkheid, tot nadenken.

CONTRACTUELE BELEMMERINGEN

Naast de aankoop van terreinen (350 à 500 ha per jaar) worden ook natuurgebieden in huur of erfpacht genomen. Enkele van onze grotere natuurgebieden worden gehuurd van eigenaars die niet altijd vrije toegang verlenen (militaire domeinen, terreinen van diverse overheden, landgoederen). Toch zijn ook juist enkele grote en gehuurde gebieden door hun aaneengesloten karakter heel goed ontsloten voor het publiek.

KWETSBAARHEID EN AARD VAN HET TERREIN

Van de draagkracht van de natuurgebieden met betrekking tot openstelling, is door het ontbreken van voldoende gegevens en gebiedsgericht onderzoek zeer weinig bekend. Toch worden delen van natuurgebieden bewust afgesloten. Het betreft vnl. schraallanden, natte duinvalleien, trilvenen, vennen en vegetatierijke laagveenplassen en vijvergebieden, weidevogelgebieden en terreinen met zeldzame grondbroeders. In de meeste gevallen gaat het om zeer kleine tot kleine delen van het natuurgebied.

Sommige natuurgebieden zoals de zoet- en brakwaterschorren van de Schelde, moerassen en moerasbossen zijn vrijwel ontoegankelijk door hun aard. De zoetwaterschorren zijn zelfs ronduit gevaarlijk voor onervaren bezoekers.

Moeilijk begaanbare zoetwaterschorren kunnen per boot bezocht worden.

Toegankelijkheid van onze natuurgebieden

Jaarlijks vinden tienduizenden mensen de weg naar onze natuurgebieden. In vrijwel alle natuurgebieden, ook vaak in de hele kleine en versnipperde, is er, zij het op zeer diverse manieren, een vorm van openstelling voor het publiek. Dit is een bewuste en strategische keuze: de natuur is er ook voor de mensen. Dat hierdoor in sommige gebieden natuurwaarden verloren gaan, kan niet worden ontkend. Dit verlies wordt door de meeste mensen als aanvaardbaar ervaren en beperkt zich in hoofdzaak tot het randstedelijk gebied.

Of de uitbouw van (vrij) toegankelijke natuurgebieden alleen een antwoord is op de vermeende vervreemding tussen mens en natuur is nog de vraag. De directe belevingswereld van de mensen is de natuur buiten de natuurgebieden (van Leeuwen, 1995). Daarom is het cruciaal dat het "Natuur voor Iedereen"-motto niet louter geïnterpreteerd wordt als het

openstellen van natuurgebieden. Natuurreservaten vzw pleit dan ook voor het behoud en het verbeteren van een algemene natuurkwaliteit waarin ruimte is voor o.m. speelbossen, stoeiterreinen, natuurrijke zwemvijvers, een aantrekkelijk landschap... De zorgplicht, recent vastgelegd in het Decreet betreffende het Natuurbehoud en het Natuurlijk Milieu (21/10/97), is hierin een belangrijk uitgangspunt.

WANDELPADEN

Tot op heden legt Natuurreservaten vzw vooral de nadruk op de aanleg of het uitstippelen van vrij toegankelijke wandelpaden. Daarbij worden gezien de grootte, de versnippering en de aard van de natuurgebieden vaak bestaande openbare paden of wegen ingeschakeld. Concreet betekent dit dat 90 % van de grotere natuurgebieden (> 20 ha) vrij kunnen bezocht worden via bestaande en speciaal voorziene paden. Ongeveer de helft van deze natuurgebieden is voorzien van bewegwijzerde wandelpaden en infoborden.

Het spreekt voor zich dat op deze manier niet elke uithoek of elk perceel van het natuurgebied kan worden

bezocht. Toch kunnen vrijwel alle orchideerijke schraallanden in beheer bij de Vereniging worden bereikt via vrij toegankelijke paden. Het afsluiten van kwetsbare biotopen is dus nooit absoluut. Het roven van planten of het vernielen van kwetsbare vegetaties komt slechts sporadisch voor. Het probleem doet zich wel voor in kleine natuurgebieden.

Moeilijk begaanbare zoetwaterschorren kunnen best bezocht worden vanaf de aanpalende dijk of vanaf een boot. Her en der werden ook natuurleerpaden aangelegd, waarbij vooral de meer avontuurlijke knuppelpaden door moeilijk toegankelijke delen gewaardeerd worden door kinderen.

De heden opgang makende idee van grote en open "wildernisnatuurgebieden" waarin vrij wordt rondgestruind, is in Vlaanderen (helaas) niet meer dan een kreet in het ijl. Toch groeit ook hier de behoefte aan een andere, niet begeleide, beleving van de natuur. In Vlaanderen komen hiervoor op langere termijn wellicht alleen nog enkele grote, open groene ruimtes in de provincie Limburg in aanmerking. Op dit ogenblik lijkt het voorzien van voldoende, aantrekkelijke en vrij toegankelijke wandelpaden in de bestaande natuurgebieden een prioriteit.

VOGELKIJKHUTTEN

Kijkhutten vormen een duur maar onmisbaar element bij de ontsluiting van een vogelrijk natuurgebied. Momenteel tellen we een tiental vogelkijkhutten in gebruik.

Zowel in Vlaanderen als in Nederland zijn veel interessante vogelgebieden niet geschikt om er een aangename wandeling in te maken. Het bekende beeld van de met kijkers en telescopen beladen

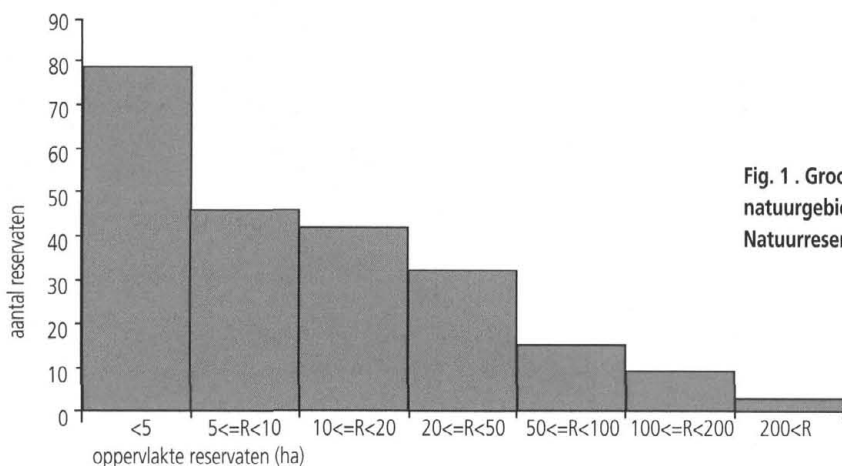

Fig. 1. Grootte van de natuurgebieden van Natuurreservaten vzw

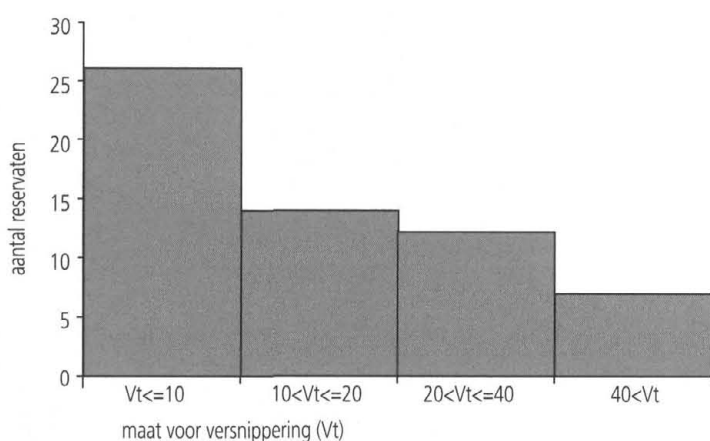

Fig. 2. Versnippering in natuurgebieden.

Legenda:

Als maat voor versnippering met betrekking tot de toegankelijkheid werd gebruikt:

$$Vt = \frac{E_p}{E_a} \times \frac{E_d + N}{N}$$

p: omtrek natuurgebiedsblok;

a: oppervlakte natuurgebiedsblok;

d: afstand van het blok tot het centrale punt van het gebied;

N: aantal blokken

(Vt<10)= (vrijwel) aaneengesloten;

(10<=Vt<20) = matig aaneengesloten;

(20<=Vt<30)= versnipperd;

(40<=Vt)= sterk versnipperd.

Bezoekerscentra vormen veelal de uitvalsbasis voor de ontdekking van het natuurgebied.

vogelaars naast een geparkeerde auto is wellicht niet toevallig. In combinatie met een uitgestippelde (fiets)route kunnen kijkhutten juist hier heel wat extra beleevingswaarde betekenen voor de niet gespecialiseerde natuurliefhebber. Voor deze bezoekers bieden kijkhutten zowat de enige mogelijkheid om vogels echt goed te kunnen observeren. Bovendien kunnen op deze manier ook onbegaanbare, kwetsbare of sterk versnipperde natuurgebieden op een alternatieve manier ontsloten worden (fig. 3). Belangrijk is ook een goede inpasbaarheid van de kijkhut in het landschap. Daaraan is in het verleden niet altijd evenveel zorg besteed.

INFOBORDEN EN FOLDERS

In de natuurgebieden van Natuurreservaten vzw komen stilaan overall sobere infoborden met een korte en van vakjargon gespeende tekst, een tekening of een eenvoudige (wandel)kaart. Steeds belangrijker wordt de informatie over tijdelijke beheersmaatregelen of omvormingsbeheer. In die zin betekent het ontsluiten van een gebied ook directe communicatie met het grote publiek en de omwonenden. Bij deze communicatie is ook het verspreiden van folders over het gebied een belangrijk medium. Deze folders worden veelal gratis huis-aan-huis bedeed in de gemeente(s) waarin het natuurgebied ligt.

BEZOEKERSCENTRA

Momenteel telt de Vereniging negen bezoekerscentra verspreid over heel Vlaanderen. Deze centra variëren van ontmoetingsruimtes voor een gezellige babbel tot goed uitgebouwde natuur-educatieve centra.

Ook voor wat de opbouw en de invulling van onze bezoekerscentra betreft, spelen vrijwilligers een cruciale rol. Zij zijn de motor achter de werking van deze centra. Vaak vormen ze de uitvalsbasis voor de ontdekking van het natuurgebied. Sommige bezoekerscentra hebben ook een educatieve functie. Via permanente tentoonstellingen, exposities, dia's enz. leren kinderen "buiten meer zien, door eerst aandachtig binnen te kijken".

GELEIDE WANDELINGEN EN PUBLIEKSTREKKERS

Geleide wandelingen spelen een belangrijke rol bij de openstelling van onze natuurgebieden. Jaarlijks worden er ongeveer over heel Vlaanderen 3000 geleide wandelingen georganiseerd. Ook dit gebeurt door actieve vrijwilligers.

De jaarlijkse Open Natuurdagen, de open deurdagen van onze natuurgebieden in de lente en de Internationale Vogelkijkdagen in de herfst, zetten met de nodige aandacht in diverse media, heel

wat natuurgebieden in de kijker. Tijdens deze dagen mikt Natuurreservaten vzw op een zeer breed publiek. Deelnemende afdelingen organiseren onder andere dauwwandelingen, fietstochten, huifkar-tochten en voor de kinderen zoektochten en speciale kinderactiviteiten. De laatste jaren brengen de Open Natuurdagen zo'n 15.000 mensen op de been.

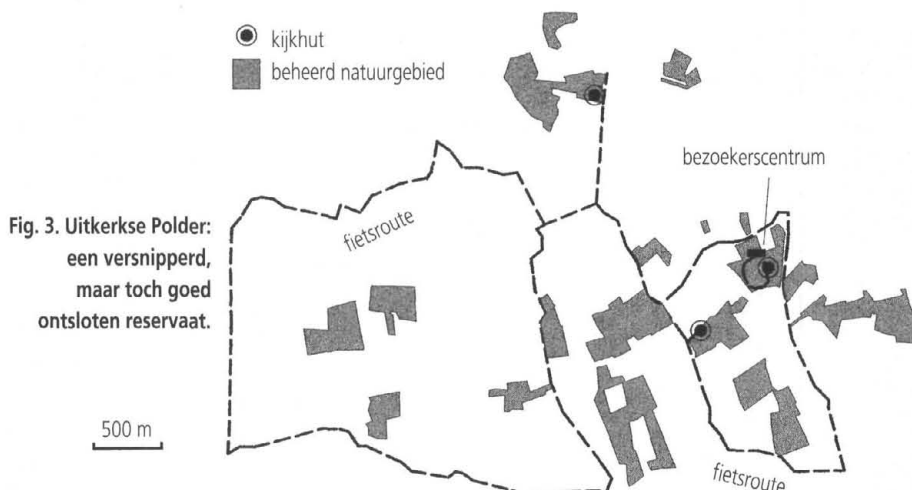
HET PROJECT EDUCATIEF-RECREATIEF NATUURBEHEER

Geconfronteerd met de vraag van een toenemend aantal scholen om actief mee te werken in natuurgebieden, startte Natuurreservaten vzw enkele jaren geleden het project Educatief-Recreatief natuurbeheer in Vlaams-Brabant. Aan de hand van dit project wordt het doel en nut van natuurbeheer (maaïen, kappen, hooien, plaggen...) in natuurgebieden verduidelijkt aan leerlingen van het basis- maar ook secundair onderwijs.

Het basispakket brengt kinderen op een speelse en leerrijke manier in contact met natuur en natuurbeheer. Het blijft niet bij theorie. Integendeel, deze kinderen moeten de handen flink uit de mouwen steken. Alzo worden ze actief betrokken bij het beheren van een natuurgebied. Het concept is zo opgevat dat het inspeelt op de natuurlijke nieuwsgierigheid van het kind.

Het basispakket bestaat uit:

- een introductie-diareeks over natuur en milieu met een inleiding over het beheer van onze natuurgebieden;
- één of meerdere initiatie-dagen natuurbeheer. Tijdens deze activiteit in een reservaat worden de handen uit de mouwen gestoken!
- Een afsluitende wandeling. Tijdens deze wandeling kan alvast worden genoten van de resultaten van eigen werk en kunnen de

jongeren zelf aan wateronderzoek en bloemendeterminaties doen.

Het pakket betreft een klas een volledig schooljaar bij de werking van een natuurgebied in hun buurt. De introductie-diareeks komt in het begin van het schooljaar aan bod, de doe-dagen vanaf oktober tot maart. De wandeling tenslotte gaat door vanaf april tot en met juni.

Het Vlaams-Brabantse project richt zich niet alleen op scholen. Tijdens de zomermaanden wordt ook ingepikt op een initiatief van de gemeentelijke jeugddienst. Kinderen ontvangen een pasje (de zogenaamde "grabbelpas") geldig voor een aantal kinderactiviteiten doorheen de vakantieperiode. Hierbij zit dus ook werken (lachen, leren en plezier maken) in een natuurgebied voor meer en betere natuur.

Open natuurgebieden: van levensbelang

De accenten van de communicatie rond natuurgebieden liggen nu veel meer op 'genieten van aantrekkelijke en boeiende natuur' dan op een wetenschappelijke benadering. Hierdoor voelen beduidend meer mensen zich aangesproken. Het verenigingsmodel laat een actieve betrokkenheid van vrijwilligers toe, waaronder ook veel kinderen.

De ontsluiting van de natuurgebieden is een bewuste keuze, waaraan volgens het hoger vermelde stramien, rekening houdend met de praktische problemen, verder zal worden gewerkt. Een betere ondersteuning vanuit de wetenschappelijke wereld, met betrekking tot de draagkracht van kleine en versnipperde natuurgebieden in relatie tot bezoekers is zeker gewenst.

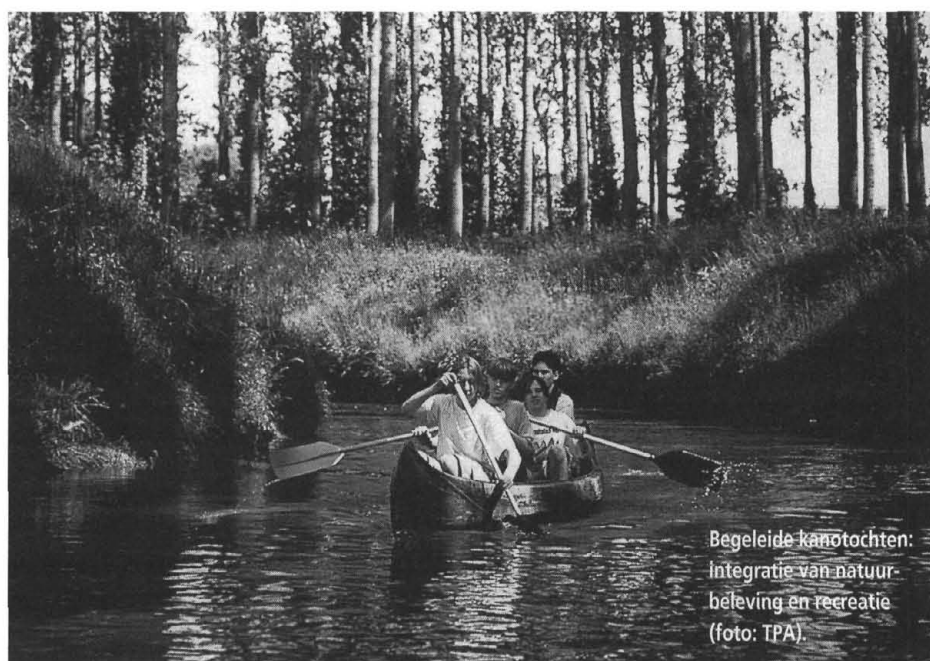
Literatuur

Decler, K. & W. De Belder, 1999. De verwerving van natuurgebieden door het Vlaamse Gewest en de erkende terreinbeherende verenigingen. In: E. Kuijken (ed.). Natuurrapport 1999: Toestand van de natuur in Vlaanderen, cijfers voor het beleid. Wetenschappelijke mededelingen van het Instituut voor Natuurbehoud 6, Brussel.

Leeuwen, B. van, 1995. Doelen voor algemene natuurkwaliteit. Landschap 12(2): 55-58.

J. Van Uytvanck, V. Van Roy & W. Ibens
Natuurreservaten vzw
Kon. St-Mariastraat 105
B-1030 Brussel
tel. 00-32-2-2431329

Sinds een tiental jaren worden op de Kleine Nete, een kleine rivier in de provincie Antwerpen, kanotochten georganiseerd onder begeleiding van een natuurgids. Initiatiefnemers van de begeleide kanotochten waren de lokale vereniging Natuur- en Landschap Kleine Nete vzw en de Herentalse natuurgidsen, een afdeling van de Vereniging voor Milieu-Educatie Provincie Antwerpen (VMPA). Voor de praktische organisatie werd vanaf de aanvang samengewerkt met een commercieel kano-verhuurbedrijf. De opzet van het initiatief was dubbel: natuureducatie integreren in het bestaand natuurrecreatief aanbod en hiervan gebruik maken om nieuwe werkvormen van natuur-educatie toe te passen. Wat dat laatste betreft, staat vooral het belevingsaspect centraal.

Begeleide kanotochten:
Integratie van natuur-
beleving en recreatie
(foto: TPA).

Jos Gysels

Natuurbeleving op de Kleine Nete in Vlaanderen

De Kleine Nete is een laaglandrivier met een nog goede water- en structuurkwaliteit. Zij stroomt door een grotendeels onbebouwd landschap dat rijk is aan natuur.

De geleide kanotochten gaan enkel door op aanvraag. Verder is er een grote vrijheid. De duur van een afvaart (halve dag, hele dag of 's avonds) en het vertrek- en eindpunt kunnen vrij gekozen worden. Tijdens de tocht wordt enkele keren

aangemeerd om een korte wandeling te maken in de omgeving. Het vervoermiddel is een grote kano met plaats voor tien personen. De natuurgids is tevens stuurman. Er kan ook gevaren worden met kleinere kano's, maar het gidsen verloopt dan wel minder vlot. Een belangrijke beperking is dus de grootte van de groep. Het publiek is verscheiden: vriendenkringen, families, bedrijven, onderwijzend personeel, scholieren. Aan inhoudelijke